

„MINDENKI ÉRZI, HOGY ITT VALAMIT CSINÁLNI KELL”

A CSELEKVŐ SZOCIÁLPOLITIKA GONDOLATA A MAGYAR JOBBOLDALON A '20-AS ÉVEK ELEJÉN

V E S Z P R É M Y L Á S Z L Ó B E R N Á T

Mivel a nyomor – többé-kevésbé végig – jelentős volt a Horthy-korban, a közélet jelentős része újraosztásban, vagyis a kialakult vagyoni szerkezet társadalmi igazságosság elvén nyugvó megváltoztatásában gondolkodott. A liberális *Pesti Napló* meg is állapította 1921 nyarán, hogy „aki a politikai gyűléseken vagy a nemzetgyűlésen elhangzó beszédeket hallgatja, minduntalan megüti fülét egy erősen antikapitalista hang, mely hol a bankokat szidja, hol a kereskedőket, hol a tőzsdét, hol a szívtelen zsidó tőkét”.¹ A jobboldal és kapitalizmus elválasztásának tételét legrészletesebben Dánér Béla fajvédő, volt szociáldemokrata fejtette ki: szerinte a liberalizmus és a demokrácia fogalma „nem azonos, még csak nem is párhuzamos irányú, hanem egymással ellentétes irányú”. Dánér a liberalizmust beszédében a kapitalizmussal, a demokráciát pedig a szocializmussal azonosította: „A demokráciának alapvető tétele az egyenlőség és a kommunizmusnak is alapvető tétele az egyenlőség”. Ennek tükrében érdekes, hogy következő megállapítása szerint „a demokratizmusnak mindnyájan hívei vagyunk itt a parlamentben”, ám „mindnyájan ellenségei vagyunk annak a liberalizmusnak, amely a zsidók uralmához, a kapitalizmus túltengéséhez vezetett”. Dánér szerint „a letűnt korszak” – a Monarchia – „főbűne volt”, hogy „ultraliberális volt a zsidókkal szemben”, ám közben „nem volt eléggé demokratikus a magyar fajjal” s főleg „a magyar munkásokkal szemben”.²

A kapitalizmus elítélése voltaképpen az egész korszak jobboldali közéletét áthatotta. Ernst Sándor pappolitikus és lapszerkesztő, később nagyváradi kanonok és miniszter 1921-ben könyvet írt a rendszer előtt álló fő feladatokról, melyben tisztázta, hogy „a jelen krízis [...] legfontosabb problémája a kapitalizmus [...] Mindenki érzi, hogy itt valamit csinálni kell”.³ „A kapitalista rendszertől való szabadulás gondolata” mindenkit foglalkoztat, bizonygatta ugyanekkor egy vidéki jobboldali lap, „csak a megoldás kérdése vitás”.⁴ A rendszer meghatározó, fő munkái mind lesújtó véleménnyel voltak a kapitalizmusról. Szabó *Elsodort falujában* „keresztes háborút” vizionált „az átkos”, „dögletes” „szabad verseny ellen”,⁵ Bangha Béla páter nagy hatású könyvében „mindenekelőtt a szabadverseny megfékezését” tűzte ki célul.⁶ Szekfű Gyula kevésbé ismert

1 *Pesti Napló*, 1921. augusztus 18.

2 *Nemzetgyűlési napló*, 1920. V. köt. 1920. szeptember 20. 428.

3 ERNST Sándor: *A keresztény nemzeti politika egy éve*. Stephaneum, Bp. 1921. 33., 35.

4 *Kecskeméti Közlöny*, 1921. július 6. 1.

5 SZABÓ Dezső: *Az elsodort falu*. Lazi, Szeged, 2011. 259.

6 BANGHA Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Szent István Társulat, Bp. 1920. 35.

1922-es írásában, melynek *A magyar bortermelő lelki alkata* volt a címe, megkísérelte bizonyítani, hogy míg más népek – például németek vagy zsidók – borászai piacra termeltek, addig a magyar borászok mindig is hagyománykövetésből, mert már „az öregapja is így tett”.⁷ Hasonló tőke- és magántulajdonellenes üzenettel bírt Tormay Cécile *Bujdosó könyve*, melyben heves antikommunizmusa ellenére a magántulajdon megszüntetését ő is támogatta, a lakások és fürdők kötelező kiutalását a proletárok számára emberségesnek látta, és úgy vélte, hogy a kommunizmus bibliai, idealista és szép eszme, de megvalósítását gazemberek elrontották, illetve hogy a szocializmus álmodói nagy és önzetlen lelkek voltak, akiket a zsidók félrevezettek. Ezért munkájában azt is tisztázta, hogy „az ellenforradalom nem a kapitalisták harca a proletariátus ellen, de a magyar nemzet harca egy idegen faj ellen”.⁸

A fenti gondolatok a napi fogyasztásra alkalmas sajtóban és a politikai gondolkodásban is utat találtak. Az ellenforradalom első éveinek (1919–21) pártprogramjait átvizsgálva lényegében nem találni olyan, magát jobboldalinak vagy kereszténynek nevező/tartó pártot, amely támogatta volna a kapitalizmust.⁹ A dilemmát, miszerint a konzervativizmus általában támogatja a magántulajdont, a *Szózat* úgy oldotta fel, hogy bár elismerte, hogy a magántulajdon „nagy dolog”, de azt is hozzátette, hogy „van bátorságunk kimondani, hogy még nagyobb szentségek is vannak a földtekén, mint hogy XY börzeügynök minden körülmények között szabadon sétálhasson 15 egymásba nyíló szobájában”. „A szívtelen kapitalizmus megbukott” – vonta le a konklúziót a lap.¹⁰ Kadicsfalvi Török Miklós, volt tolnai főispán, ekkoriban a *Nemzeti Újság* főmunkatársa, *A szociális igazság útján* címmel írt vezércikket, melyben kijelentette, hogy „a szociáldemokráciával végzett a múlt, az arany internacionáléval [értsd: a kapitalizmussal] végez a jelen”.¹¹ A legradikálisabbak a szélsőjobboldali diákmozgalmak voltak, melyeknek egyik lapja már 1919 őszén megírta, hogy „nem feledkezünk meg a nem-zsidó tőkéről”, mert a jobboldal hatalomra jutása nem jelentheti „a latifundiumokat, a Habsburgokat, a bankokráciát s mindazt, aminek letűnését nincs okunk sajnálni”.¹² A lényegét Zsilinszky Endre foglalta össze 1920-as könyvében: „Szabadság, liberalizmus, szabadverseny? [...] Lári-fári! [...] Hatalmat akarunk!”¹³

SZOCIÁLIS GONDOLKODÁS ÉS MARX JOBBRÓL

Ennek tükrében nem teljesen meglepő, hogy a „szocialista” jelzőt nemcsak a baloldal, de a jobboldal is felvállalta, általában a „nemzeti” vagy „keresztény” szavakkal kiegészítve. Gömbös Gyula például 1919 áprilisában, ellenforradalmárként jelentette ki, hogy „mi is szocialisták vagyunk, magyar *nemzeti szocialisták*”.¹⁴ Ezek a nézetek nem számítottak marginálisnak a korszak jobboldalán.

Kiss Sándor, *A Cél* szerkesztőségi tagja, fájvédő író már 1917-ben meghirdette az „agresszív fajimádó szocializmust”. Mint írta, „a szocializmust fel kell karolnunk, és fajvédelmi célra kell használnunk”, mivel „a proletárok mind fajvéreink, a kapitalisták – nálunk – kevés kivétellel zsidók”.¹⁵ Altenburger Gyula hasonlóan arról írt mindjárt a kommün után, hogy ha a szociáldemokrácia nem lenne „zsidó jellegű”, „észszerűen semmi kifogást nem emelhetnénk [...] ellen[e], sőt ellenkezőleg, mindenkinek csatlakoznia

a liberalizmus mint
gazdasági elv is megbukott

7 SZEKFŰ Gyula: *A magyar bortermelő lelki alkata*. Mundus, Bp. 1922. 47.

8 TORMAY Cécile: *Bujdosó könyv*. Lazi, Szeged, 2009. 261., 265., 278., 400., 414-415.

9 *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. szerk. GERGELY Jenő – GLATZ Ferenc – PÖLÖSKEI Ferenc, Kossuth, Bp. 1991. 13–55.

10 Idézi: *Szegedi Napló* (déli kiadás), 1921. október 4. 1.

11 *Nemzeti Újság*, 1921. május 18. 1.

12 *Iffjak Szava*, 1919. október 7.

13 ZSILINSZKY Endre: *Nemzeti újjászületés és sajtó*. Táltos, Bp. 1920. 114.

14 VONYÓ József: Gömbös kormánypártjának ideológiája és programja. *Századok*, 2011/1. 36.

15 *A Cél*, 1917/11. 666.



Pozitív diszkrimináció

– Hadirokkantaknak fenntartott ülőhely a budapesti villamoson, 1939 (Fortepan / Ludovika)

kellene hozzá”.¹⁶ Túri Béla a *Nemzeti Újság* első számának programadó cikkében nem a szocializmusnak, hanem a liberalizmusnak üzent hadat: „A magyar végzetes önsorsán keservesen tapasztalta meg, hogy a liberalizmus nem a szabadság és a jólét, hanem a nemzeti felbomlás és a dekadencia útjára vezet. A liberalizmus mint gazdasági elv is megbukott. Az egyenlőtlen verseny épp az egyenlőséget tette csúffá [...] Magát a társadalmat kell újjászervezni. *Ez a szocializmus történeti feladata*”. Cikkének címe *Programunk* volt, így hát elmondható, hogy a nemzeti ellenforradalom sajtójának zászlóshajója 1919 őszén expliciten felvállalta a szocialista jelzőt.¹⁷ Bangha páter programadó könyvében Alois von Liechtenstein herceg osztrák keresztényszocialista után vallotta, hogy „a szocializmust csak úgy győzhetjük le, ha tartalmának kisebb, igaz részét saját üzemünkben megvalósítjuk”.¹⁸

Érdekes módon még Marxnak és tanainak is voltak pozitív említései a jobboldalon. A *Testvér* keresztényszocialista lap 1919 szeptemberében egyetértett Marxszal abban, hogy ki kell irtani „a kapitalizmus kegyetlenségeit”, mondván: „ezt természetesen akarjuk mi is”. A lap később is leírta, hogy „a marxizmusnak az a tétele igaz”, hogy le kell törni a tőkét.¹⁹ A szélsőjobboldali diáksajtó 1919 novemberében hasonlóan arról írt, hogy „nem kell félni a marxi tanoktól sem”, mert segíthet az „urak” és a „zsidók” elkergetésében.²⁰ Putnoki Béla, a miskolci *Magyar Jövő* jobboldali lap szerkesztője 1920 januárjában azt fejtegette, hogy a marxizmus sosem állt a nacionalizmussal szemben, és hogy a magyar munkások a kommünt szolgálva is nemzeti célokat teljesítettek.²¹ A *Hazánk* 1921 februárjában jelentette ki, hogy „a Marx-féle tan, hogy a földet és a tőkét államosítani kell, és az azokra vonatkozó magántulajdonjogot el kell

16 *A Cél*, 1919/1. 2–5.

17 *Nemzeti Újság*, 1919. szeptember 28. 1. (Kiemelés tőlem.)

18 BANGHA: *I. m.* 38.

19 *Testvér*, 1919. szeptember 7. 1. és 1. évf. 41. sz. (d. n.), 1.

20 BÁRÁNY Ferenc: *Az antiszemitizmus szerepe a szélsőjobboldali diákmozgalomban (1919–1921) = Tudományos szocializmus füzetek*. 8. 1971. 24.

21 *Magyar Jövő*, 1920. január 21. 2.

törölni, elsősorban közgazdasági kérdés”.²² Igen óvatos megfogalmazása volt ez annak, hogy Marxot nem prekonceptiók, hanem gazdasági tételei alapján kell megítélni. Haller István volt kultuszminiszter már egyértelműbben fogalmazott 1922 januárjában, mikor kijelentette, hogy „a kommunistáknak nincs joguk a marxizmust a maguk számára lefoglalni”.²³ Nem sokkal később Weis István közgazdász is tisztázta, hogy a keresztényszocialista „megegyezik a marxistával abban, hogy a mai társadalmat rossznak és a társadalmi javak megosztását igazságtalannak tartja”.²⁴ Senki sem idézte azonban olyan gyakran és szívesen Marxot, mint Prohászka Ottokár, aki Marx zsidózó megjegyzéseit gyakran építette be cikkeibe és beszédeibe.²⁵ Érdemes megjegyezni, hogy ugyanekkor Magyarországon Marx művei hivatalosan elkobzandók és megsemmisítendőek voltak.

A korszak hívószava az antiszemitizmus és a társadalmi igazságosság volt. Cziráky József új vasvármegyei főispán 1920 májusában beiktató beszédében jelentette ki, hogy a történelmi osztályok érzéketlensége hajtotta a munkásokat a „zsidó szociáldemokráciához”. „A szociális lendület ne legyen többé zsidó specialitás [...] de legyen megújított hazánk alapja”.²⁶ Sokan azonban nemcsak „zsidótlantítani” akarták a szocializmust, de a zsidók ellen is akarták fordítani. Budaváry László „a szociális igazság küzdőterén” akart fellépni „a zsidó tőke” ellen,²⁷ az *Új Nemzedék* szerint pedig „a numerus clausus egyszerűen a társadalmi igazság törvényben és gyakorlatban való megnyilvánulása” volt.²⁸ A szociális érzékenység és az antiszemitizmus elválaszthatatlannak tűnt a korszak Magyarországon. Az *Új Nemzedék* első száma tudósított Bangha Béla Bazilikában tartott szentbeszédéről, ahol a kereszténység „ősi demokráciáját” hirdette, és felhívta a munkásságot, hogy szervezkedjenek a tőke ellen, amely „70%-ban idegen”. Maga Bangha is beláthatta, hogy érvelése meglepően hathat, így hozzátette: „Csodálkozol, hogy ezt a templomban hallod? Ne csodálkozz, mert ez a jó hír, az evangélium, a huszadik század nyelvére lefordítva”.²⁹ Lendvai István így írt erről: „Mosolygok, mikor olyasmit hallok, hogy nem zsidókérdés kell, nem nacionalista lángolás kell, hanem szociálpolitika kell először is, másodszer is, harmadszor is. Jóságos Isten, hát nem függenek ezek össze végzetesen és halálosan? [...] Ki tud ma szociálpolitikát – és pedig helyeset, igazságosat, eredményeset – művelni Magyarországon, ha nem akar, nem mer hozzányúlni a zsidókérdéshez?”³⁰

a korszak hívószava a társadalmi igazságosság volt

Érdemes utalni rá, hogy a törvényhozásban és a végrehajtásban hogyan jelentek meg a fenti eszmék. Haller József, mint látni fogjuk, az antiszemita újraosztás egyik fő propagálója, egyben Teleki kultuszminiszterének öccse, illetve parlamenti képviselője mellett, akárcsak testvére, fővárosi törvényhatósági tag is volt. Haller 1921 februárjában nyíltan elmondta, hogy társaival a szabadverseny ellenében a szocialista gondolatot képviselik: az egyenlőség koncepciója nem azt jelenti, hogy „az egyenlőket egyenlően támogatjuk, hanem [azt, hogy] a gyengébbeket arra a színvonalra helyezzük, hogy az erős mellett állhasson”. A parlament hangos helyeslése mellett fejtette ki azon véleményét, hogy „a képviselőtársaimnak jó nagy része ellentétben van” a szabadverseny gondolatával. „Ha ugyanis a liberalizmus lényege a szélső individualizmus, akkor a mi programunk szocializmus” – mondta.³¹ Weis István, a keresztényszocialista párt tagja, aki a Teleki-kormány alatt került a Népjóléti Minisztérium

22 *Hazánk*, 1921. február 13.

23 *Szózat*, 1922. január 22.

24 *Szózat*, 1922. március 3.

25 PROHÁSZKA Ottokár: *Iránytű = Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái*. XXII. köt. s. a. r., bev.: SCHÜTZ Antal, Szent István Társulat, Bp. 1929. 49.

26 *Harangszó*, 1920. május 23. 142.

27 *Szózat*, 1922. január 4. (Alakjára lásd bővebben jelen szerzőtől legutóbb: „Zöld bolszevizmus”. Budaváry László nyilasellenességének ellentmondásai. *Kommentár*, 2021/1. 44–52. – A szerk.)

28 *Új Nemzedék*, 1923. október 2. 1.

29 KLESTENITZ Tibor: *Sajtó, felekezet, politika. A Központi Sajtóvállalat első évei (1919–1922). Múltunk*, 2009/3. 180–181.

30 *Szózat*, 1921. október 9.

31 *Nemzetgyűlési napló*. 1920. VIII. köt. 1921. február 28. 263.

titkári pozíciójába, pedig meg volt róla győződve, hogy „a bolsevista szociálpolitika” „meghaladta a liberális kapitalista államokat”.³² Weis 1922-es cikkében világos betekintést engedett a kormány szociálpolitikájába: „Demokrácia liberalizmus nélkül legyen a jelszavunk most, amikor az egyes egyéneknek és az ő jogaiknak el kell törpülniök az összesség mellett; liberalizmus demokrácia nélkül jelenti a magyar halált”. Ezért egyes „társadalmi osztályok [...] jogos igényeit kielégítjük, az igazságtalan előnyöket [pedig] megszüntetjük”.³³ Ezek a nézetek az alsóbb szinten dolgozó bürokratákat és törvényhatósági tényezőket is befolyásolták. Wolff Károly fővárosi jobboldali pártelnök programját „igazi szocializmusnak” titulálta egy helyütt.³⁴

A FŐ KÉRDÉSEK FELMÉRÉSE

1921 januárjában egy idegen missziós látogatta meg Budapestet, akit jezsuiták vezettek körbe. A külföldi látogató tapasztalatait úgy summázta, hogy „az önk szép városában a nyomornál csak a fényűzés a nagyobb”.³⁵ A korszak szociális problémáinak leírásában igenis jeleskedtek jobboldali szerzők. Zákány Gyula ébredő pappolitikus 1921-ben kilátogatott egy bányatelep munkáslakásait meglátogatni: a házakat „disznóólnak valónak” nevezte, „szörnyűség volt, amit láttam”.³⁶ A falukutató vagy népi irodalom kritikája pedig a Horthy-rendszer szociális helyzetével – főleg a vidéki lakosság, parasztság helyzetével – kapcsolatban jól ismert és dokumentált.

a fő kedvezményezettek a veteránok voltak

Az I. világháború utáni budapesti tisztviselőréteg duplájára duzzadt, csak a munkásság volt náluk népe-

sebb réteg. Kevesen vitatták, hogy a korszak egyik fő problémája a középosztály széles körű munkanélkülisége volt, amit erősen felkorbácsolt a trianoni menekültek beözönlése is. Zadravecz István ferences szerzetes, későbbi tábori püspök egy helyütt meg is jegyezte, hogy ahol az utcaseprő is diplomás, ott rövidesen kommunizmus lesz.³⁷ A hivatalnoki osztályban „leírhatatlan a nyomor”, vélte a jezsuita *Szív* 1921 tavaszán, felidézve egy iskola esetét, ahol egy tanítói állásra 282-en pályáztak.³⁸ A korszak szociálpolitikájának fő kedvezményezettjei azonban nem a munkások, a parasztok, vagy a tisztviselők voltak, hanem a veteránok és a rokkantak.

AKTÍV ROKKANTPOLITIKA

A világháborúból hazatérő hadifoglyok és veteránok jelentős része valamifajta sérülést szenvedett el a fronton, ők adták az általánosságban „rokkantaknak” nevezettek csoportját, a láb- vagy karnélküli, vak vagy epilepsziás férfiak hadát, akik az utcákon kéregetve gyakori látványt nyújtottak a korai Horthy-korban. Helyzetükön állami akciókkal próbáltak segíteni, mely értelemszerűen kritikát is kapott – mint minden hasonló akció.

Sattler Jenő, az egyébiránt kormánypárti Hadirokkantak, -Özvegyek és -Árvák Nemzeti Szövetségének sebészfőorvosa 1924-ben a magyar rokkanttámogatást ostorozó munkát adott ki. Mint írta, a nyertes hatalmak, de még Ausztria is 1921 végére megnyugtató módon rendezte a hadviseltek egyleteinek támogatását, míg Magyarországon a rokkantság megállapításánál trükköztek: sokszor nem akarták elfogadni, hogy a rokkantak a világháborúban szereztek sérüléseiket – hiszen a szolgálat megkezdésekor sokszor nem végeztek pontos

32 PETRÁS Éva: Weis István, a „javíthatatlan, semlegesíthetetlen, örök ellenség”. *Betekintő*, 2013/3. http://www.betekinto.hu/2013_3_petras

33 *Szózat*, 1922. június 20.

34 *Szózat*, 1922. április 25.; 1923. november 23.

35 *A Szív*, 1921. január 29. 1.

36 KUBITSCH Imre – SZEKERES József: *A bányászok élete a Horthy rendszerben, 1919–1944*. BDSZ, Bp. é. n. 57.

37 ZADRAVECZ István: *Tömegpszichológia = A legénység nevelésének eszközei*. Védelmi tanfolyam sorozat 5. köt. Hornyánszky, Bp. 1920. 22.

38 *A Szív*, 1921. április 16. 1.



Életesély – A többnyire hadirokkantaknak kiutalt trafiküzletek emblémája, 1942 (Fortepan / Lissák Tivadar)

orvosi vizsgálatot –, vagy igen alacsony rokkantsági százalékot állapítottak meg komoly sérülésekre.³⁹ A *Hadirokkantak Lapja* 1922 őszén idézte a „megalázó” számokat: egy 25 százalékos rokkant évi nyugdíja 1200 korona, egy 100 százalékosé 4200 volt.⁴⁰

A kevés segély így is megterhelte az államkasszát. 1920 őszén a kormány „sanyarú” döntést hozott: minden rokkant egy művégtaggal látható el, ami foglalkozásának leginkább megfelel. A mülábra húzandó cipőt mindenki maga csináltatja, a tönkrement lábat maga pótolja. Katétert, sérvkötőt, cipészállványt,

39 SATTLER Jenő: *A hadirokkantak helyzete az Entente-államokban*. Stephaneum, Bp. 1924. 1., 23–24.

40 *Hadirokkantak Lapja*, 1922. október 1.

tolókocsit nem adnak, mert a tapasztalatok szerint a rokkantak vagy „sohasem használják”, „vagy elkótyavetyélik, pénzzé teszik és újrakérelmezik”.⁴¹ A kormány 1921 őszen az infláció miatt növelni igyekezett a hadiárvány és hadiözvegyek juttatásait,⁴² s mint látni fogjuk, a rokkantak segítésére széles körű állami beavatkozás történt, elsősorban a zsidóság rovására. Ám a rokkantak ügye később sem került megnyugtatóan rendezésre, hiszen a kormányhoz még a '20-as évek végén is sürgető memorandumokat adtak be a témában. A nyomor egyébként sokszor nem balra, hanem a szélsőjobbra tolt a veteránokat. „Maga a fasiszta mozgalom rokkantmozgalom is” – tájékoztatta olvasóit a *Hadirokkantak Lapja*.⁴³

EGYÉB GYAKORLATI JAVASLATOK ÉS LÉPÉSEK

Természetesen igazságtalan lenne elhallgatni, hogy szélsőjobboldalról néha nemcsak a zsidó vagyont, hanem *minden* gazdag vagyonát újra akarták osztani. Az ÉME sarkadi csoportja 1922-ben azt követelte, hogy „nyúljanak bele” a „milliomosok, a nagybankok zsebébe”, és „kényszerítsék őket” „vállalkozásokra, építkezésekre”.⁴⁴ Az ÉME Villamos Vasúti Alkalmazottak tagozatának 1921 tavaszi gyűlésén el is hangzott, hogy a gyárak és vasutak irányítását át kell adni a munkásoknak, továbbá be kell vezetni a nyolcórás munkanapot és a betegjáradékot.⁴⁵ Egyes vidéki ébredőknél még az örökösödés eltörlése is szerepelt követelésként.⁴⁶ Utóbbi explicit kommunista tétel volt, ám ez nem meglepő, tekintve, hogy a *Hazánk* szintűgy arról beszélt, hogy az „urak földjére” is igényt tartanak, mert „a nép” van felül. A lap olyan országról álmodozott, „ahol nem

lesz többé isten a pénz”.⁴⁷ Ezek a sorok rímelték a *Nemzeti Újság* azon véleményére, hogy „az új Magyarországon nem lesz többé katona és civil, úr és paraszt, hanem csak becsületes jó ma-

gyar”.⁴⁸ Utóbbiak az osztálynélküli társadalom gondolatára emlékeztettek, ám ez sem különös annak tükrében, hogy Prohászka az osztályharcot „jogos” törekvésnek tartotta.⁴⁹ Ugyanő 1920-ban kifejtette, hogy „előttem elvben nem ellenszenves a szocializálás”, elsősorban bányákra, kőszénre és földgázra gondolva.⁵⁰ A pénzintézetekkel és a tőzsdével szemben különösen nagy volt az ellenszenv. Lendvai még csak a tőzsdét záratta volna be,⁵¹ Bangha már nemcsak a tőzsdét és a kamatot, de még a banki határidőket (!) is eltörlölte volna,⁵² Kádár Lehel viszont a bankokat *en bloc* felszámolta volna,⁵³ ahogyan a bankok elleni háborút hirdette Prohászka és Zsilinszky is. Utóbbi a '30-as évekből visszatekintve, „mai szemmel valóságos harakirit” akart tőlük.⁵⁴ Érdeemes futólag megemlíteni, hogy a pénzintézetek államosítása a Tanácsköztársaság mindjárt második intézkedése volt a statárium bevezetése után.

A szociális intézkedések terén fontos volt a Prohászka által is említett fűtőanyag kérdése. Buzáth János fővárosi alpolgármester a fűtőeszközök – a szén és a gáz – a víz, a csatorna és a tömegközlekedés díjai csökkentésének nagy exponense volt a korábban említett Csilléry András mellett.⁵⁵ Wolff Károly fővárosi keresztény párti frakcióvezető egy alkalommal még a „természetelle-



Prohászka az osztályharcot „jogos” törekvésnek tartotta

41 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), K27. 1920. szeptember 15. 10.

42 MNL OL, K27. 1921. október 28. 58.

43 *Hadirokkantak Lapja*, 1922. november 12.

44 *Sarkad és Vidéke*, 1922. június 11.

45 *Hazánk*, 1921. március 27.

46 Lendvai István hagyatékában.

47 *Hazánk*, 1921. szeptember 11.

48 *Nemzeti Újság*, 1921. október 7.

49 PROHÁSZKA Ottokár: *Soliloquia*. I. köt. Szent István Társulat, Bp. 1929. 326.

50 *Nemzeti Újság*, 1920. január 4. 3.

51 *Hortobágy*, 1920. augusztus 6.

52 BANGHA: I. m. 35–36.

53 *Nemzeti Újság*, 1921. január 30. 1.

54 OSZK Kézirattár levelestára. Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Szörtsey Józsefhez, 1931. december 23.

55 *A Nép*, 1921. szeptember 29. 2.

nesen felhajtott rezsiköltségek” csökkentésével is érvelt a tüzelőanyagárak ostorozása közben.⁵⁶ 1923-ban Wolff hívei előtt azzal büszkélkedett, „az egész világon Budapest városában van a legolcsóbb villany- és gázvilágítás”.⁵⁷ 1921 őszén még bőven divatos volt a „szemétkoksszal” való fűtés, melyet rokkantak kézzel válogattak például a pestszentlőrinci szeméttelen: rongy, papír, csont, üveg, étel, föld, fatörmelék keveréke volt ez, melyből 30 millió korona bevétele volt a telepnek csak 1920-ban, s napi 2-3 vagont adtak el belőle.⁵⁸ S bár a közműdíjak meredeken emelkedtek a gazdaság stabilizálódásáig, a kormány 1921 januárjában miniszterelnöki rendeletben engedte el a Tanácsköztársaság alatt felhalmozott egyesületi közműtartozásokat, illetve azoknak esetében, akik úgynevezett „fehérpénzben” akarták kifizetni tartozásaikat még 1919-ben, s akiknek ezért a kömmün elutasította törlesztési kísérletét, a tartozás négyötödét.⁵⁹

A ZSIDÓ VAGYON KÉRDÉSE

A zsidó vagyon megdézsmálására rengeteg javaslat érkezett a katonaságtól a politikán át a sajtóig. A szombathelyi körletparancsnokság 1920-ban a zsidó kereskedelem és ipar államosítását sürgette.⁶⁰ A székesfehérvári keresztényszocialisták 1919-ben a zsidó gyárak és bányák államosítását követelte, illetve a zsidó nagykereskedők raktárainak „felkutatását és kiárúsítását”.⁶¹ A keresztényszocialistákhoz kötődő *Nép* nem szabadkozott: mint írta, míg a szocialisták adóztatni akarják a zsidó gyárakat, addig szerintük „már magában véve az is bűn, hogy a Goldberger-gyár létezik”.⁶²

Az állami beavatkozásnál elsősorban a *numerus clausus* és a földosztást szokták emlegetni, így itt – más, kézenfekvő példáktól eltekintve, mint a mozi-engedély-revizíó – egy kevéssé ismert szegmenshez nyúlunk a szociálpolitika gyakorlati szemléltetése során. Ifj. Korányi Frigyes pénzügyminiszter 1920 júniusában nyújtotta be az ún. „trafiktörvényt”, mely 1921 januárjában került elfogadásra, hivatalosan az 1921. évi IV. törvénycikként az italméresi jövedékről. A törvény az italmérések revideálási jogát az adott törvényhatóságok pénzügy-igazgatóságának jogkörébe helyezte. A trafikengedélyekre pályázni kellett, előnyben részesítendőek voltak a veteránok, a rokkantak, a hadiözvegyek és -árvák, az állás nélküli közszolgák, a „hazafias munkások” és a forradalmak során kárt szenvedettek. Kizáró ok volt a destruktív – azaz forradalmi – múlt.⁶³ Csak Miskolcon 1920 decemberére 150 engedélyt vontak vissza, azoknak újraszítása még a következő év januárjában is tartott. Sok panaszra adott okot, hogy helyi szinten nemcsak az engedélyeket, de a bolthelyiségeket és nem egyszer az árukészleteket is államosították, kártérítés nélkül.

Bár Korányi félig maga is zsidó volt – apja ágán zsidó származású, anyja nemesi család sarja volt –, ez nem akadályozta meg, hogy a gyakorlatban zsidó-ellenes élő törvényt nyújtson be. A törvény eredményeiről részadatok ismeretek. 1921 szeptemberére Budapesten 103 dohánytrafikot és 90 kocsmatrafikot vettek el zsidóktól.⁶⁴ A törvényt 1921 augusztusában kiterjesztették kávéházakra, kocsmákra és büfékre is. Fontos változtatás volt, hogy a továbbiakban azok sem kaphattak trafikot, akikkel szemben felmerült az állam- és társadalomellenes izgatás vádja, vagy „akiknek velük közös háztartásban élő házastársuk, egyenes ágbeli rokonuk, elsőízbeni oldalrokonuk, illetve sógorokkal szemben az előbbi kizárási esetek valamelyike fennforog”. Az *Egyenlőség* helyesen tudta lefordítani a törvényt: „hetedizigleni zsidó kutatásnak” nevezte azt.⁶⁵

56 *Fővárosi Közlöny*, 1921. szeptember 23. 1613.

57 <<http://www.huszadikszazad.hu/1923-december/politika/wolff-karolyt-miniszterelnokke-kialtottak-kicsillery-beszamolajan>>

58 *Új Budapest*, 1921/39.

59 *Belügyi Közlöny*, 1921. január 13. 92.

60 *Hadtörténelmi Levéltár*. HM ELN C 1920 101309. A kérdést korábban tárgyalták Szikra Dorottya és Ungváry Krisztián munkái, sajnos a korai '20-as éveket minimálisan érintve.

61 *Testvér*, 1919. október 28. és december 12.

62 Idézi: *Zsidó Szemle*, 1922. október 27. 1.

63 *Magyar Jövő*, 1920. június 3. 2.

64 *Egyenlőség*, 1921. szeptember 3.

65 *Az Est*, 1921. augusztus 3., 5. és *Egyenlőség*, 1921. augusztus 6. 9.



Családtámogatás

– Az Országos Gyermekvédő Liga
ülése Budapest, 1942
(Fortepan / Lissák Tivadar)

Berger Dávid pomázi kocsmárostól elvették italmérési jogát, bár maga világháborús rokkant volt, és a kommün alatt halálra ítélték a kommunisták.⁶⁶ Hasonló híreket írt a zsidó sajtó Szombathelyről, Siklósról, Miskolcra és Mezőkövesdről is, ám feltételezhető, hogy az egész országban érvényesült az antiszemita diszkrimináció.⁶⁷ Érdekesség viszont, hogy a trafikosztásokban nem mutatott cigányellenes diszkriminációt Badi János veterán esete. A vályogvető cigány Galíciában vakult meg a 69. gyalogezred tagjaként egy spranelltől, s bár vak emberként trafikja végül csődbe ment, még a fajvédő sajtó sem talált problémát a trafik neki való kiosztásával.⁶⁸

A VISSZASZORULT SZABADPIACI GONDOLAT

A szabadpiaci gondolkodás ebben az időszakban a Cobden Szövetség margiális köreiből szorult vissza, ahol nagyrészt a közéletből kiutált közszereplők – Marczali Henrik, Sándor Pál, Balthazar Dezső, Szabolcsi Lajos – vagy pedig a kormánypárti körök peremvidékén mozgolódó egyének – Szerényi József, Rákosi Jenő, Stern Samu – maradtak.⁶⁹ Bár Horthy is beszélt róla, hogy „a kapitalizmusról gondolhatnak az emberek, amit akarnak, de kétségtelenül az

⁶⁶ *Egyenlőség*, 1921. november 12.

⁶⁷ *Egyenlőség*, 1921. július 23. és 30. *Wiener Library* (London), magyar zsidóságra vonatkozó sajtókivágások, dátum és jelzet nélkül.

⁶⁸ *Hazánk*, 1920. október 17.

⁶⁹ *Budapesti Hírlap*, 1922. október 18.

emberi kultúra leghathatósabb mozgatóereje, a jólét reménye”,⁷⁰ ez nem jelentette, hogy a kormányzó piacpárti lett volna.

Természetesen a nagytőkések és nagyiparosok sem tettek eleget a szociális feszültségek enyhítéséért. A *Magyar Gyáripar* egyik első ellenforradalmi száma elmélázott azon, hogy ha azt írnák, hogy mindent megtettek a szociális kérdés rendezéséért, akkor az objektív történetírók könnyen meg fogják őket cáfolni.⁷¹ A feszültséget nyilván csak fokozta, amikor például Kende Tódor, a Gép- és Vasművek Országos Szövetségének elnöke arról beszélt, hogy „nekünk csak azon kell lenni, hogy bármilyen eszközzel is, csak szaporítsuk a termelést. Ezért léptünk fel minden esetben diktatórikusan a munkásokkal szemben. Én, őszintén megvallva, nem akarok gerslit enni, és azt hiszem, önök közül senki sem akar, tehát teljes fegyelmet kell tartani a munkások között”.⁷² S valóban volt némi érzéketlenség a nagybirtokos Gaál Gasztonban, aki a szociális problémákat pedzegető képviselőtársainak egyszer azt felelte, hogy „ha a t. képviselő urak tudnák, mennyire hidegen hagy engem az ilyen fellépés, el is hagynák”.⁷³ A nagytőke érdeke természetesen a stabilitás volt, a stabilitást viszont ebben az időszakban mégiscsak a Horthy-rendszer – különösen a Bethlen-kormány – biztosította. A dúsgazdag Anglo-Persian Oil Company hivatalosan is arra kérte 1922 elején a brit kormányt, hogy semmilyen kommunista diktatúrát ne engedjenek létrejönni Magyarországon, és ezért ne szereljék le a csendőrséget és a sereget se, mert féltik üzleti érdekeltségeiket.⁷⁴

Igaz, nem minden piacpárti volt zsidóbarát. A korszak szabadpiaci gondolkodásának valódi csodabogara volt Gálócsy Árpád, aki kohómérnökből avanszált botcsinálta mozgalmárrá és pamfletíróvá. Gálócsy jelen volt az irredenta és a szabad királyválasztó mozgalomban is, ám esztörténetileg *Közérdekű Levelek* című pamfletjei a legfontosabbak, melyeket 1921-től írt, s melyekben a kapitalista antimarxizmus – és antiszemitizmus – egészen unikális irányát adta. Írásaiban lényegében egyszerű nyelvezeten adta át a termelés és vállalkozás néhány alapvető ismereteit a munkásoknak, például hogy a kapitalista rendszerben a vállalkozók is igen komoly kockázatokat vállalnak, és ők is tönkre tudnak menni a szabadversenyben; hogy a társadalmi fejlődést jelentős részben a vállalkozók mozdítják előre; hogy a haszon garantálja a termelés folytonosságát, mert önérdek nélkül senki sem akar dolgozni.⁷⁵ Kérdéses, hogy a józan ész hangján, de expliciten kommunista munkások meggyőzésére írt szövegek hányakat győztek meg, ám bizonyos, hogy amikor Bosnyák Zoltán a „neoliberalizmus” elleni harc zászlóvivőjeként emlékezett meg Gálócsyról, félreértette annak munkásságát, egyedül Gálócsy antiszemitizmusát azonosította pontosan.

**a stabilitást
a Bethlen-kormány
biztosította** ””

ÖSSZEGZÉS

Ellentétben a szocialista történetírás tételeivel, a szociális gondolkodás igenis erősen jelen volt a korai Horthy-korszak jobboldalán. Az itt tárgyalt intézkedések részben az első Teleki-kormányban, majd a Bethlen-kormány elején voltak jelen. A szociális gondolkodás megnyilvánult a társadalmi egyenlőtlenségek azonosításában, a kapitalizmus jobboldali kritikájában, a szocialista öndefiníció felvállalásában, Marx tételeinek értelmezésében és az aktív szociálpolitikai lépésekben is. Fontos tisztázni, hogy ezek jelentős részben antiszemita indíttatású vagy gyakorlatú lépések voltak, noha a nemesi és egyházi vagyonok is célkeresztbe kerültek. A szabadpiaci gondolat a korszakban teljesen visszaszorult, lényegében nem képezte a jobboldali gondolatkör részét. ■

70 *Horthy Miklós titkos iratai.* szerk. SZINAI Miklós – SZÜCS László. Kossuth, Bp. 1963. 126.

71 *Magyar Gyáripar*, 1919. november.

72 LIGETI Vilma: *A Horthy-korszak önéletrajza.* Művelt Nép, Bp. 1953. 14.

73 *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. V. köt. 1920. szeptember 19. 221.

74 *National Archives* (Kew). FO 371/7607. 1922. január 11.

75 *Közérdekű Levelek*, 1922. május 1., május 15. és június 1.